

Piotr Strzyż

 <https://orcid.org/0000-0001-6846-159X>

Miecz z zamku w Szczytnie

The Sword from Szczytno Castle

Abstrakt: Artykuł omawia miecz przechowywany w Muzeum Mazurskim w Szczytnie, który pochodzi z dawnych zbiorów Prussia Museum. Zabytek zachował się w dość dobrym stanie ogólnym – brak jedynie sztychowej partii głowni. Głownia mieczowa zachowała się na długości 615 mm, przy całkowitej długości oręża 855 mm. Charakterystyczny jest jelec, w rzucie z góry o esowatym kształcie, a głowica ma postać odwróconej gruszki. Na podstawie cech konstrukcyjnych

miecz ze Szczytna należy określić jako egzemplarz późnośredniowieczny z głownią typu XVIIIa według R.E. Oakeshotta, jelcem 12a oraz głowicą T5. Analogiczne zachowane okazy, jak i przedstawienia ikonograficzne dowodzą, że tego rodzaju miecze były najbardziej popularne w drugiej połowie XV oraz początkach – pierwszej ćwierci XVI stulecia. O okolicznościach pozyskania tego egzemplarza mamy bardzo lakoniczne informacje – był on znaleziony w ruinach zamku.

Słowa kluczowe: miecz, Szczytno, zamek, średniowiecze, zakon krzyżacki

Wśród średniowiecznej broni białej siecznej i kolnej największą estymą wśród polskich badaczy cieszy się zdecydowanie miecz. Wynika to zapewne nie tylko z jego wiodącej roli w średniowiecznym uzbrojeniu, ale również dużego znaczenia w ówczesnej symbolice, jak i jurysdykcji (np. Ławrynowicz 2005; Marek 2017). Stąd też nie powinno dziwić, że tej kategorii uzbrojenia zaczępnego poświęcono w polskiej literaturze bronioznawczej najwięcej miejsca (np. Głosek 1973; Głosek, Nadolski 1978; Głosek 1984; Marek 2004; Żabiński i in. 2014). Zauważony przy okazji tych studiów niedostatek znalezisk mieczy, które można datować od drugiej ćwierci XV w. po schyłek tegoż stulecia, próbowano wielorako tłumaczyć. Z jednej strony zmniejszającym się zapotrzebowaniem na miecze wobec upowszechniających się innych rodzajów białej broni siecznej, z drugiej – coraz rzadziej toczonymi w Królestwie Polskim wielkimi konfliktami zbrojnymi, które z centrum państwa wyraźnie przesunęły się ku jego wschodnim granicom, na pogranicze Wielkiego Księstwa Litewskiego (por. np. Głosek, Nadolski 1978: 27–28; Nadolski 1984: 67–69; Głosek 1990: 112). Dziś wydaje się jednak, że zauważony wcześniej fakt był po prostu odzwierciedleniem stanu badań – aż do schyłku lat 80. XX w. zainteresowania naukowe archeologów z rzadka tylko wykraczały poza granicę XV w. Wraz ze zmianą tej perspektywy, i poszerzeniem zainteresowań także o obiekty ze schyłku średniowiecza i młodsze, wyraźnie zaczęła wzrastać również baza zasobów

Ryc. 1. Miecz ze Szczytna – widok ogólny.
Fot. P. Strzyż.

uzbrojenia wczesnonowożytnego (np. Augustyniak 1988; 1992: 78–80, ryc. 73–74, 82–84, 88; 1996: 213, ryc. 7). Także dokładniejsze przyjrzenie się muzealnym magazynom zaowocowało opublikowaniem wielu bardzo interesujących okazów dawnej broni (np. Adamiak, Zdaniewicz 2015).

Do tej grupy zabytków można zaliczyć również miecz, który jest przechowywany w Muzeum Mazurskim w Szczytnie (nr inw. MMA-30/920/72). Pochodzi on jeszcze z przedwojennych zbiorów Prussia Museum, ale jak dotąd nie był szerzej omawiany w literaturze przedmiotu. Informacje o jego proveniencji są szczątkowe. Wiadomo jedynie, że znaleziono go na terenie miejscowego zamku. Zachował się w dość dobrym stanie ogólnym. Wprawdzie nosi wyraźne ślady zalegania w ziemi, lecz ubytki wywołane przez korozję nie są duże. Brakuje jedynie sztychowej partii głowni, a w miejscu odłamania sztychu jest ona na krótkim odcinku zgięta (ryc. 1). Głownia jest dość smukła i zachowała się na długości 615 mm, przy całkowitej długości oręża 855 mm. Jej szerokość u nasady wynosi 43 mm. Ma przy tym przekrój spłaszczonego rombu, o grubości 6 mm. Na krótkim odcinku zastawy zaopatrzone ją w zboczce długości około 60–70 mm i szerokości 13 mm. Charakterystyczny jest jelec, w rzucie z góry o esowatym kształcie. Ma on długość 195 mm. Wykonano go ze sztabki żelaznej o zmiennym przekroju – przy głowni ma on przekrój spłaszczonego jednostronnie pięciokąta (7 × 12 mm), a na końcach przybiera postać wyodrębnionych prostopadłościaków (7 × 16 mm). Szerokość otworu na trzpień, który wykonano w jelicu, wynosi

Ryc. 2. Miecz ze Szczytna – rękojeść, strona lewa i prawa.
Fot. K. Skóra.

36 mm. Trzpień rękojeści ma szerokość 20 mm przy głównej do 10 mm przy główicy, a jego grubość waha się od 6 do 4 mm. Lekko uszkodzona główica ma postać odwróconej gruszki. Jej dolna średnica wynosi 26–28 mm, zaś górna 43 mm (ryc. 2: 1–2). Waga tak zachowanej całości (po konserwacji) to 950 g. Zarówno na głównej mieczowej, jak i na trzpieniu nie zaobserwowano występowania znaków mieczniczych i kowalskich.

Przechodząc do klasyfikacji poszczególnych elementów składowych miecza ze Szczytna, wypada klasycznie zacząć od głównej. Jej rękojeść ma jednoręczny chwyt, a charakterystyczny romboidalny przekrój i bardzo krótkie zbrocze pozwalają włączyć ją w poczet typu XVIIIa według R.E. Oakeshotta (1997). Największe rozpowszechnienie tego rodzaju brzeszczotów przypada na XV stulecie (Oakeshott 1997: 69–70, Fig. 36A, 43B). Podobną pozycję chronologiczną mają tego typu formy, które A. Bruhn Hoffmeyer umieściła w grupie Ivc, charakteryzującej się osmiokątnym przekrojem głównej, o rękojeści zarówno jedno-, jak i dwuręcznej (Bruhn Hoffmeyer 1954: 139–140, pl. XXXIV–XXXV).

Z kolei „gruszkowata” głowica jest okrągła w przekroju, a jej podstawa jest wyraźnie wyodrębniona. Pozwala to na sklasyfikowanie jej jako wariant T₃, bowiem forma T₃ charakteryzuje się raczej łagodniejszym przejściem. Ten typ głowic jest dość często spotykany w mieczach z drugiej połowy XV stulecia; na zachodzie Europy pojawia się wcześniej, już w pierwszej ćwierci XV w. (Oakeshott 1997: 106, Fig. 81–82). Jelec o esowatym w rzucie bocznym kształcie mieści się w stylu 12 (Oakeshott 1997: 118: Fig. 41, 43D). Z czasem jednak wyróżniono kilka dalszych jego odmian. Tym samym formy o lekko esowatym wygięciu znalazły się w typie 12a, te zaś bardziej wygięte w 12b (Aleksić 2007: 31–32, 101, Fig. 4). Jest to forma ochrony dłoni charakterystyczna dla XV i początku XVI w. Tego rodzaju esowate jelece znalazły zastosowanie także w konstrukcji rękojeści rapierów i zostały zaklasyfikowane jako typ 2 według Normana, występujący (w różnych wariantach) od schyłku średniowiecza aż do około 1650 r. (Norman 1980: 64–66).

Klasyfikacja głowni mieczowych charakteryzujących się romboidalnym przekrojem głowni nie jest zadaniem prostym, gdyż o tym podziale decydują nierzadko detale konstrukcji, które czasami, z uwagi na zły stan zachowania zabytków, trudno jest dostrzec. Z tego względu wskazanie odpowiednich dla zabytku ze Szczytna analogii nie jest też sprawą łatwą. Jak się wydaje, jedynym dobrym odpowiednikiem z terenu państwa zakonu krzyżackiego w Prusach jest miecz o głowni zaopatrzonej w krótkie zboczce (typ XVIIIa), z jalcem stylu 6 i głowicy typu H. Jest on obecnie przechowywany w zbiorach Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Elblągu, lecz, niestety, nie ma dokładnie określonego miejsca znalezienia. Został on wydатовany na drugą połowę XIV – XV w., o czym przesądziły przede wszystkim cechy rękojeści (Marek 2014: 62–63, 155, nr kat. 132, ryc. 26:a–d; Kwiatkowski 2016: 341–342, 344, ryc. II.38:a).

Z ziem polskich z pewnością do ważniejszych odpowiedników należy miecz z grobowca Kazimierza Jagiellończyka, pozyskany podczas prac remontowych prowadzonych w Kaplicy Świętokrzyskiej w katedrze na Wawelu w 1974 r., a obecnie przechowywany w katedralnym skarbcu. Jest on zachowany w bardzo złym stanie (prawie całkowity brak głowni). Rękojeść została zaopatrzona w wyraźnie esowaty jelec oraz głowicę wariantu T₃, z tym że została ona wykonana ze stopu miedzi. A. Nadolski oraz M. Głosek klasyfikowali jego głownię jako typ XVIIIb. Na jego datowaniu zaważył oczywiście rok śmierci króla, w związku z tym przyjmuje się, że oręż został wykonany przed 1492 r., ale po roku 1454, czyli roku zawarcia małżeństwa z Elżbietą Rakuszanką (np. Głosek i in. 1978: 36, nr kat. 81, tabl. 23; Kozłowski 1978: 463, 471–472, ryc. 16–17; Głosek 1984: 158, nr kat. 265; Nadolski 1984: 68, ryc. 27; Głosek 1998: 23, 26, ryc. 1). Mniej znanym jest natomiast fakt, że podobny miecz – ale nieco lepiej zachowany – został znaleziony w latach 30. XX w. w grobie jednego z synów Kazimierza Jagiellończyka, a mianowicie Aleksandra, który zmarł w 1506 r. Został on pochowany w Wilnie, w tamtejszej katedrze (Wilkus 1991: 538, 547, ryc. 16; Biborski i in. 2004: 199, przypis 12).

Z istotniejszych nowszych odkryć, dobrze zachowany miecz ze zbliżonym do omawianego wariantem głowni i jelca pochodzi z siedziby rycerskiej w Nowym Mieście nad Wartą, stan. 2. Został on znaleziony po II(?) wojnie przez okolicznych mieszkańców – był wbity pionowo w kopiec, z którego po osunięciu się nasypu wystawała głowica z rękojeścią. Obecnie jest on przechowywany w Muzeum Regionalnym w Jarocinie. Jego długość całkowita wynosi 118 cm, z czego około 90 cm przypada na głownię. Jest ona romboidalna w przekroju, o szerokości 3,5 cm u nasady. Identyczny jak w przypadku miecza ze Szczytna jest esowaty w rzucie górnym jelec w stylu 12b według R.E. Oakeshotta. Miecz ten jest datowany na około połowę XV w. (Grygiel, Jurek 1996: 165, ryc. 131).

W 1996 r. podobny do okazu ze Szczytna miecz odkryto także w grobie nr 4 w trakcie badań klasztoru mniszek dominikańskich w Raciborzu, pow. *loco*. Zaliczono go do typu XVII, wskazując jednak na znaczne podobieństwo także do typu XVIIIb. Rękojeść zaopatrzone w głowicę wariantu T, oraz esowaty jelec, sklasyfikowany jako styl 12. Chronologię tego egzemplarza określono na lata 1350–1450, z zastrzeżeniem jednak, że prawdopodobnie około 1500 r. głownia mogła zostać poddana ponownej oprawie zgodnie z wymogami panującej wówczas mody (Biborski i in. 2004: 190 i nn., tabl. 1, fig. 1–5; por. także Marek 2008: 83, Fig. 115:a).

Pozostałe miecze z obecnych ziem polskich o elementach rękojeści tożsamy z egzemplarzem ze Szczytna są datowane na drugą połowę XV i początek XVI w. Należą do nich okazy m.in. z Uszyc koło Częstochowy (typ XVIIa, T₃, 9 pochodna) oraz nielocalizowany egzemplarz z prywatnej kolekcji w Wielkopolsce (typ XVIIa, T₃, 13) (Głosek 1984: 164, nr kat. 330; 1998: 23). Głowica typu T, pochodząca najpewniej z Płocka jest też przechowywana w Płockim Muzeum Diecezjalnym (Pudło 2010: 51, 99, nr kat. v:57). Z kolei okaz miecza o głowni w typie XVII z głowicą H₂ oraz esowatym (dość zniszczonym) jelcem znany jest Golubia-Dobrzynia, gdzie wyłowiony został z Drwęcy. Jest on datowany na pierwszą połowę XV w. (Majewski 2018: 41–42, tab. 1:2, ryc. 5:2).

Z Republiki Czeskiej wszystkie miecze zaopatrzone w esowaty jelec typu 12b są datowane na drugą połowę XV stulecia. Należą do nich takie okazy jak np. Brniště-Velký Grunov, okr. Česká Lípa, Přelouč, okr. Pardubice oraz okaz z Muzeum w Prahaticach. Współwystępują one z głowniami typu XVIIa, XIIIa oraz XVIIIb. Głowice są zwykle dyskoidalnego kształtu (typ H) (Hošek i in. 2019: 71, 228, 364–365, nr kat. 13, 204, 397). Cztery inne miecze zostały wyposażone w głowice T₃, przy czym dwie z nich wystąpiły w połączeniu z jelcem stylu 12a – za bytki z muzeów w Broumovie i Nymburku. Te dwa okazy są datowane na schyłek XV – początek XVI w. (Hošek i in. 2019: 287, 326–327, nr kat. 285, 341, pl. XXI). Wreszcie głownie w typie XIIIa również w głównej mierze są datowane na drugą połowę XV w. Można wskazać na dobrze datowany egzemplarz z Mstěnic, okr.

Ryc. 3. Miecze o wąskiej głowni i rękojeści z esowatym jelcem. Pentatyk z kościoła szpitalnego pw. Ducha Świętego w Bartoszycach, ok. 1510–1520:

1 – scena *Cierniem ukoronowanie*;

2 – scena *Ścięcie św. Barbary* (wg Kwiatkowski 2016: ryc. II.40, II.41).

Třebíč pochodzący sprzed 1468 r. (Krajíc i in. 1997: 250–251, ryc. 1–7; Hošek i in. 2019: 180–181, nr kat. 146) czy datowany szerzej, bo na XV w., okaz z Morawskiego Krumlowa, okr. Znojmo (Žakovský 2011: 130–132, 168, ryc. 1:2, Tabl. I; Hošek i in. 2019: 178–179, nr kat. 143).

Z terenu Słowacji znane są m.in. dwa miecze, przechowywane w zbiorach Spiskiego Muzeum w Lewoczy, których głownie typu XVIIa oraz XX zostały wyposażone w główce T₃. Ich datowanie obejmuje XV i XVI w., przy czym bardzo prawdopodobne jest, że część z nich to starsze wyroby, które zostały poddane

powtórnej oprawie około 1500 r. Są to bardzo dobrze zachowane egzemplarze, które pochodzą zapewne z dawniejszych kolekcji muzealnych lub zbiorów kolekcjonerskich (Głosek 1984: 32–33, 142, nr kat. 63, 65). Dość dobrą analogię dla okazu ze Szczytna stanowi także miecz wybagrowany w 1967 r. między miejscowościami Piešťany i Moravany z rzeki Váh (okr. Piešťany). Jest on dość mocno zdekompletowany, jednak zachował się esowaty jelec oraz wąska głownia z odłamanym sztychem, ale zaopatrzona w dość krótkie zbrocze i znaki miecznicze wypełnione „żółtym” metalem. Wraz z mieczem pozyskano wówczas także esowaty jelec miecza. Zdeponowanie tych, jak i innych znalezionych w rzece zabytków uzbrojenia, jest łączone z działalnością militarną grup tzw. „bratryków” w latach 60. XV stulecia (Ruttkay 1989/1990: 93, 96, ryc. 2: 2, 3; Klčo, Krupa 2004: 39, 45 ryc. 1:3 – tam dalsza literatura).

Omawiając zagadnienie mieczy z rękojeścią zaopatrzoną w esowate jelce, trzeba też wspomnieć o licznej grupie, w której głowniom w typach XX–XXII według R.E. Oakeshotta towarzyszą głowice w różnych wariantach typu Z. Tego rodzaju miecze, z jalcami w stylu 12a–12c, pochodzące przede wszystkim z terenów średniowiecznego Królestwa Węgier, są datowane przez M. Aleksicia już od drugiej połowy XIV w. Jednak formy o silniej wygiętych ramionach jelca, czyli style 12b i 12c, uznaje on generalnie za nieco młodsze, umieszczając je w przedziale czasowym od pierwszej połowy XV po schyłek tegoż stulecia. Charakterystyczne jest w tych przypadkach łączenie esowatych jelców z głowicami w różnych odmianach typu Z (Z2 i Z3) oraz z szerokimi i krótkimi głowniami typu XX, w tym wydzielonego przez tegoż badacza nowego typu XXb, rzadziej innych wariantów (np. XIIIa, XV1a). Jest to dość powszechne zestawienie – ogółem M. Aleksic zebrał aż trzydzieści mieczy tego rodzaju pochodzących ze zbiorów południowo-wschodniej Europy oraz z kolekcji tureckich, przy czym te ostatnie mogły zostać zrabowane w Budzie przez Turków w 1526 r. Rejonem, w którym prowadzono produkcję mieczy o takich parametrach, mogły być tereny Serbii (Aleksic 2007: 97–103, 105–109, tabl. 17, map 8, 10, fig. 23, 31, pl. 6:2, 7:1,4, 10:2, 17:1–4; por także Głosek 1984: 176, nr kat. 483–484, 486–487). Na tym obszarze ich używanie jest poświadczane także przez źródła ikonograficzne w postaci przedstawień na nagrobkach (czy też tylko płytach nagrobnych) tzw. *stećci*. Na wielu z nich wyobrażono miecze wyposażone w esowate jelce oraz prostokątne czy gruszkowate głowice. Nagrobki tego rodzaju znane są z terenów Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Serbii oraz Czarnogóry. Mają one szerokie ramy chronologiczne: począwszy od XII po schyłek XV stulecia. Jednak rozpatrywane w tym miejscu wyobrażenia głowni z esowatymi jalcami pochodzą głównie z drugiej połowy XV w. (Aleksic 2007: Fig. 30, map 9; szerzej Florek 2016: 146–158, ryc. 1, 3–6, 8–11, 2). Ustalenia M. Aleksicia są zbieżne z wnioskami sformułowanymi wcześniej przez J. Kalmára, który dla terenu Królestwa Węgier ustalił, że miecze o dość masywnych, szerokich głowniach, łagodniej lub silniej

Ryc. 4. Miecze o wąskiej głowni i rękojeści z esowatym jelcem.

1 – ołtarz św. Mikołaja, kościół pw. św. Franciszka z Asyżu w Hervartovie, okr. Bardejov, ok. 1524 r.; 2 – skrzydło ołtarza z przedstawieniem św. Cyriaka, kościół pw. św. Andrzeja ze Zlatěj, okr. Bardejov, ok. 1500–1520 r. Fot. P. Strzyż.

wygiętych esowatych jelcach i kwadratowych głowicach pojawiły się w drugiej tercji XV stulecia za sprawą kontaktów z terenami północnej Italii oraz Wenecji (por. np. Carpegna di 1969: 36, nr kat. 204–205, 207). Co istotne, esowate jelce były stosowane także przy wczesnych szablach węgierskich (poł. XV w.), charakteryzujących się jeszcze symetryczną, mieczową rękojeścią (Kalmár 1971: 62, 71, ryc. 101:f–h, 125; por. także Kovács 2010: 122, 125, ryc. 63–64, 67–68).

Listę tego rodzaju przykładów uzupełnia np. egzemplarz, który jest przechowywany w Słoweńskim Muzeum Narodowym w Ljublanie, a wyłowiony jeszcze w XIX w. z rzeki Ljubljanicy. Ma on dość długą i smukłą głownię w typie XX oraz rękojeść o esowatym jelcu i kwadratowej głowicy. Datowany jest na drugą połowę XV w. (Williams, Lazar 2018: 124, Fig. 5:1–3). Inny, dobrze zachowany okaz jest przechowywany na zamku Červený Kameň (filii Słowackiego Muzeum Narodowego). Ma on głownię określoną jako typ XXI z głowicą typu Z. Datowany jest na drugą tercję XV w. (Čepela 2010: 77–79, ryc. 2: 1–3, 4: 3–4, 5: 1–2). Tego rodzaju miecze o głowni typu XX lub XXI i esowatych jelcach znane są też np. ze zbiorów Museum für Deutsche Geschichte w Berlinie czy Muzeum Okręgowego w Toruniu. Czas ich powstania umieszcza się w drugiej połowie XV w. (Głosek 1984: 153, 169, nr kat. 203, 394; Kwiatkowski 2016: 345, ryc. II.39:b; Majewski 2018: 50–51, tab. 1:16, Tabl. 5:5).

Miecze o esowatych jelcach i „gruszkowatych” głowicach są kategorią uzbrojenia, która ma liczną reprezentację ikonograficzną. Z terenu zakonu krzyżackiego w Prusach takim przykładem jest wyobrażenie miecza z pentaptyku z kościoła szpitalnego pw. Ducha Świętego w Bartoszycach (ryc. 3: 1–2). W scenach *Cierpiem ukoronowanie* oraz *Ścięcie św. Barbary* przedstawiono miecze typu XVIIIb wraz z jelcami stylu 12a lub 12b. Ołtarz ten jest datowany na lata około 1510–1520 (Kwiatkowski 2016: ryc. II.40, II.41). Ta forma broni białej jest obecna też w ikonografii Królestwa Polskiego. Są to np. przedstawienia z tryptyku z Więclawic (pierwotnie na Wawelu) z 1477 r., tryptyku z Połomii z około 1490 r. czy tryptyku z Dębna, datowanego na około 1500 r. (Kajzer 1976: 134, ryc. 56, 61, 67). Z kolei z początku XVI stulecia (ok. 1512 r.) pochodzi wyobrażenie mieczy z poliptyku Mistrza Pasji Śląskiej z Archikatedry w Poznaniu (Marek 2008: 83, Fig. 115:c). Podobnie są datowane przykłady wąskich głowni typu XVII–XVIII zaopatrzonych w esowate jelce z ołtarza św. Mikołaja z kościoła pw. św. Franciszka z Asyżu w Hervartovie, okr. Bardejov z około 1524 r. autorstwa Teofila Stancela (ryc. 4: 1) czy skrzydła ołtarza z przedstawieniem św. Cyriaka z kościoła pw. św. Andrzeja ze Zlatěj, okr. Bardejov, datowanego na około 1500–1520 r. (ryc. 4: 2).

W przypadku miecza z zamku w Szczytnie brak jest, niestety, dokładniejszych danych odnośnie do okoliczności i miejsca odkrycia. Trudno ocenić, czy jego historia wiąże się ze średniowiecznymi dziejami zamku, miasta, czy zamek stał się jedynie miejscem przechowania oręża pochodzącego z innego miejsca na mapie

zakonu. Pierwsze założenie obronne w Szczytnie (niem. Ortelsburg) powstało około 1340–1359 r. jako drewniano-ziemna strażnica, ulokowana między jeziorami Długim i Małym. Wraz z sąsiadującymi założeniami w Ełku, Piszcu, Szestnie, Barcianach, Giżycku i Węgorzewie miała osłaniać tereny zakonu od ataków z terenu Mazowsza i Litwy. W 1370 r. gród został zaatakowany i spalony przez litewskie oddziały księcia Kiejstuta. Na jego zgliszczeniach wkrótce rozpoczęto budowę zamku murowanego, który ukończono około 1400 r. Założenie, które miało stać się siedzibą prokuratora, zrealizowano jako regularny obiekt na planie kwadratu (bok dł. 39 m). Zabudowa objęła cztery skrzydła, które otaczały niewielki dziedziniec. W narożniku południowo-zachodnim ulokowano wysuniętą poza lico murów wieżę, która miała osłaniać wjazd bramny znajdujący się w skrzydle południowym. Obszerne przedzamcze chronił mur obwodowy, z dodanymi w późniejszym czasie (druga poł. XVI w.) narożnymi, cylindrycznymi bastejami (Haftka 1999: 298–301; Kajzer i in. 2001: 477–479; Knyżewski 2020: 123–124, 274, ryc. 61). Jak się wydaje, zamek nie ucierpiał zbytnio w czasie toczących się na terenie Prus wojen z Królestwem Polski i Wielkim Księstwem Litewskim (1409–1411, 1454–1466 oraz 1519–1521); trudno zatem sądzić, iż to wówczas doszło do zdeponowania miecza (por. np. Haftka 1999: 299–300; Biskup 2014: 167). Niestety, zachowane inwentarze zamkowe tylko wybiórczo informują nas o przechowywanych w Szczytnie zasobach uzbrojenia – wymieniają kusze, broń palną i uzbrojenie ochronne, nie wspominają natomiast o broni białej, która zapewne jako ekwipunek osobisty nie podlegała wyszczególnieniu (por. *Das Grosse...* 1921: 115–123; Haftka 1999: 299–300).

Mając na uwadze przytoczone informacje, możemy stwierdzić, że miecz z całą pewnością nie jest starszy niż przełom XIV/XV w. Jego cechy konstrukcyjne, szczególnie zaś esowaty jelec i gruszkowata głowica, pozwalają określić czas jego powstania zapewne w okolicach połowy XV w. Jednak jak długo mógł on pozostawać w użyciu nie sposób ocenić. Przedstawione analogie poświadczają, że miecze o wąskich głowniach w typach XVII, XVIIIa, XVIIIb i zaopatrzonych w esowate jelce i gruszkowate głowice były szczególnie chętnie stosowane przez całą drugą połowę XV i początek następnego wieku. Z kolei wyobrażenia mieczy o takich cechach w ikonografii, zarówno tej z terenu zakonu czy Królestwa Polskiego, pozwalają zauważyć, że mogły być z powodzeniem w obiegu co najmniej do schyłku pierwszej ćwierci XVI stulecia, a nawet nieco dłużej. Wobec braku dokładniejszych danych, tak też należy datować zabytek z zamku w Szczytnie.

Bibliografia

Źródła

Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens, red. E. Ziese, Danzig 1921.

Opracowania

- Adamiak M., Zdaniewicz R. (2015), *Żelazna szabla ze zbiorów Muzeum w Gliwicach*, „Acta Militaria Mediaevalia”, 15, s. 215–224.
- Aleksić M. (2007), *Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century*, Dedra, Belgrade.
- Augustyniak J. (1988), *Gantelet – fragment d’armure datant du XVI siècle et provenant du château d’Inowłódz, dép. de Piotrków (Pologne Centrale)*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 2, s. 7–9.
- Augustyniak J. (1992), *Zamek w Inowłodzu*, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Łódź (Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, 26).
- Augustyniak J. (1996), *Splendory izby magnackiej w XVI wieku na przykładzie zamku w Inowłodzu*, „Archeologia Historia Polona”, 3, s. 209–223.
- Biborski M., Stepiński J., Żabiński G. (2004), *A Renaissance Sword from Racibórz*, „Gladius”, 24, s. 187–208, <https://doi.org/10.3989/gladius.2004.41>
- Biskup M. (2014), *„Wojna pruska” czyli wojna Polski z Zakonem krzyżackim z lat 1519–1521. U źródeł sekularyzacji Prus krzyżackich*, Napoleon V, Oświęcim.
- Bruhn Hoffmeyer A. (1954), *Middelalderens tveæggede sverd 1–11*, Tøjhusmuseet, København.
- Carpegna di N. (1969), *Antiche armi dal. sec. IX al XVIII già Collezione Odescalchi*, De Luca Editore, Roma.
- Čepela V. (2010), *Tri stredoveké chladné zbrane v zbierkach SNM-Múzea Červený Kameň*, „Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo”, 14.3, s. 75–87.
- Florek M. (2016), *Broń na średniowiecznych nagrobkach tzw. „steści” z Bałkanów. Wstęp do problematyki*, „Acta Militaria Mediaevalia”, 12, s. 135–174.
- Głosek M. (1973), *Znaki i napisy na mieczach średniowiecznych w Polsce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Głosek M. (1984), *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w.*, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
- Głosek M. (1990), *Broń biała długa*, [w:] A. Nadolski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej, Łódź, s. 111–124.
- Głosek M. (1998), *Broń biała*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, s. 23–40.

- Głosek M., Kajzer L., Nadolski A. (1978), *Broń średniowieczna z ziem polskich. Katalog*. Polska Akademia Nauk, Łódź.
- Grygiel R., Jurek T. (1996), *Doliwowie z Nowego Miasta nad Wartą, Dębna i Biechowa. Dzieje rezydencji i ich właścicieli*, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Łódź.
- Haftka M. (1999), *Zamki krzyżackie w Polsce. Szkice z dziejów*, Wydawnictwo CONSORT; Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork–Płock.
- Hošek J., Košta J., Žakovský P. (2019), *Ninth to Mid-sixteenth Century Swords from the Czech Republic in their European Context*, part 1, *The Finds*, The Czech Academy of Sciences. Institute of Archaeology, Prague–Brno.
- Kajzer L. (1976), *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kajzer L., Kołodziejski S., Salm J. (2001), *Leksykon zamków w Polsce*, Arkady, Warszawa.
- Kalmár J. (1971), *Régi magyar fegyverek*, Natura, Budapest.
- Klčo M., Krupa V. (2004), *Stredoveké zbrane v zbierkach Balneologického muzea v Piešťanoch*, [w:] K. Malečková (red.), *Zbrane a zbroj. Zborník príspevkov zo sympozia usporiadaného pri príležitosti výstavy Zbrane a zbroj*, SNM – Múzeum Bojnice, Bojnice, s. 37–52.
- Knyzewski M. (2020), *Siedziby średnich i niższych ranga urzędników krzyżackich na terenie dzisiejszej Polski. Studium archeologiczne*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź (Monografie Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, 11).
- Kovács T.S. (2010), *Huszárfegyverek a 15–17. században*, Martin Opitz Kiadó, Budapest.
- Kozłowski R. (1978), *Badanie i konserwacja przedmiotów z grobu Kazimierza Jagiellończyka*, „Studia do Dziejów Wawelu”, 4, s. 460–476.
- Krajčík R., Kukla Z., Nekuda V. (1997), *Středověký meč ze Mstěnic*, [w:] R. Nekuda, J. Unger (red.), *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Moravské zemské muzeum, Brno, s. 250–258.
- Kwiatkowski K. (2016), *Wojśka zakonu niemieckiego w Prusach 1230–1525. Korporacja, jej pruskie władztwo, zbrojni, kultura wojny i aktywność militarna*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Ławrynowicz O. (2005), *Treści ideowe broni rycerskiej w Polsce w wiekach średnich*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź (Acta Archaeologica Lodziensia, 51).
- Majewski M. (2018), *Uzbrojenie średniowieczne w ziemi chełmińskiej (mps pracy doktorskiej przygotowanej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, w zbiorach autora)*.
- Marek L. (2004), *Wczesnośredniowieczne miecze z Europy Środkowej i Wschodniej. Dylematy archeologa i bronioznawcy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (Studia Archeologiczne, 26).
- Marek L. (2008), *Broń biała na Śląsku XIV–XVI wiek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (Wratislavia Antiqua, 10).
- Marek L. (2014), *Europejski styl. Militaria z Elbląga i okolic*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (Studia Archeologiczne, 47).

- Marek L. (2017), *Średniowieczne uzbrojenie Europy łacińskiej jako Ars Emblematica*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (Wratislavia Antiqua, 22).
- Nadolski A. (1984), *Polska broń – broń biała*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Norman A.V.B. (1980), *The Rapier and Small-Sword: 1460–1820*, Arms and Armour Press; Arno press, London–New York.
- Oakeshott R.E. (1997), *The Sword in the Age of Chivalry*, Boydell Press, Woodbridge.
- Pudło P. (2010), ...*By w Polsce znaleźć swe miejsce (średniowiecze i nowożytność)*, [w:] S. Cegłowski, K. Demkowicz, R. Janiak, T. Kordala, P. Łuczak, P. Pudło, *Skarby z ziemi wydobyte*, Muzeum Diecezjalne w Płocku, Płock, s. 47–52, 92–106.
- Ruttikay A. (1989/1990), *Militária a súčasť jezdeckého výstroja z 15. stor. na Kostolci v Moravanoch nad Váhom, miestna časť Ducové*, „Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské University”, 38/39, řada archeologicko-klasická, 34–35, s. 89–101.
- Wilkus K. (1991), *Odkrycie grobów królewskich w katedrze wileńskiej*, „Studia do Dziejów Wawelu”, 5, s. 530–550.
- Williams A., Lazar T. (2018), *A Group of Medieval Swords from the National Museum of Slovenia – Metallographic Analyses and Hardness Testing*, „Acta Militaria Mediaevalia”, 13, s. 115–129.
- Żabiński G., Biborski M., Stepiński J. (2014), *Technology of Sword Blades from the La Tène Period to the Early Modern Age. The Case of what is now Poland*, Archaeopress, Oxford, <https://doi.org/10.2307/1.j.ctvqmp14z>
- Žakovský P. (2011), *Středověké a raně novověké chladné zbraně ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově*, [w:] Z. Měřinsky (red.), *Hrad jako technický problém. Technologie a formy vystavby středověkých opevněných sídel*, Brno (Archeologia mediaevalis Moravia et Silesiana, 2), s. 127–188.

Summary

The article discusses the sword stored in the Mazuria Museum in Szczytno (inv. no. MMA-30/920/72). It comes from the pre-war collection of the Prussia Museum and has not been published before. The item is preserved in fairly good condition – only the stock part of the head is missing. The sword head is quite narrow and preserved at a length of 615 mm, with a total length of the weapon 855 mm. The cross-guard is very distinctive, with an S-shaped top projection, and it was made of an iron bar with a variable polygonal cross-section. The pommel has the form of an inverted pear and is slightly damaged at the base.

On the basis of its constructional features, the sword from Szczytno should be classified as a late medieval specimen with a type XVIIIa blade according to R.E. Oakeshott, 12a cross-guard and T₅ pommel. Analogous surviving specimens from contemporary Poland and Central Europe, as well as iconographic representations prove that this type of sword, with slender, rhomboidal blade, S-shaped cross-guard and pear-shaped pommel, was most popular in the second half of the 15th century and the first quarter of the 16th century. As the information about the circumstances of obtaining this piece is

too laconic – it was supposed to have been found at the castle – we can only generally date it as the above quoted examples.

Keywords: sword, Szczytno, Castel, Middle Ages, Teutonic Order

Piotr Strzyż

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny

Instytut Archeologii

e-mail: piotr.strzyz@uni.lodz.pl

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Łódź, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)